

הרב עזריה אריאל

הכנת המנחות על ידי נשים

מבוא

הכנת המנחות כוללת סדרה ארוכה של מעשים, בחלק מהמנחות או בכולן: טחינת גרגירי החיטה; ניפוי הקמח מן הסולת; מדידת שיעור עישרון (או כמה עשרונות, לפי נדרו של בעל המנחה); לישת הסולת במים; בלילת הסולת בשמן ויציקת שמן נוסף; אפייה או טיגון במנחת מחבת, מרחשת או מאפה תנור; ופתיחה לחלקים קטנים. לאחר הכנות אלו מתחילה ההקרבה עצמה: הגשת המנחה למזבח, וקמיצת הקומץ והקטרתו. נשים צדקניות שלומדות את סוגיית המנחות באופן עיוני ומעשי ומתרגלות את הכנתן, פנו למכון המקדש ושאלו: כשייבנה בית המקדש, האם נשים תוכלנה לעסוק בפעולות ההכנה? במענה לשאלה זו יש לדון על שני היבטים של הסוגיה: א. מבחינת הפעולה עצמה - האם היא כשרה להיעשות על ידי נשים? ב. מבחינת מקום העשייה - האם פעולה זו צריכה להיעשות דווקא בעזרה? האם כניסת נשים לעזרה מותרת לצורך זה?

א. הפעולות שכשרות בזר

בתורה נאמר (ויקרא ב, א-ט):

ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבנה **והביאה אל בני אהרן הכהנים** וקמץ משם... והקטיר הכהן... וכי תקריב קרבן מנחה מאפה תנור... **והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה'** והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח.

מסדר הפסוקים נראה שהכנת המנחות - כולל הטיגון והאפייה במאפה תנור או מחבת או מרחשת - יכולה להיעשות על ידי בעל המנחה, ורק לאחר ההכנה הבעלים מביא את מנחתו אל הכוהן והוא קומץ ומקטיר. אכן, כך למדו חז"ל את הפסוקים הללו. במשנה (מנחות פ"ג מ"ב) נאמר: 'לא יצק, לא בלל, לא פתת, לא מלח, לא הניף, לא הגיש... כשרות'. והגמרא (מנחות יח ע"א) מסבירה שאמנם היציקה מעכבת, אך 'לא יצק' פירושו: לא יצק כהן, אלא זר. דין זה נלמד (יח ע"ב) מסדר הפסוק:

ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ - מקמיצה ואילך מצות כהונה, לימד על יציקה ובלילה שכשרה בזר.

הגמרא מביאה את שיטתו החולקת של רבי שמעון, ולפיה היציקה, הבלילה, הפתיחה והמליחה טעונות דווקא עשייה על ידי כוהן. לדעתו, הפסוק: 'ויצק עליה שמן ונתן עליה

לבונה והביאה אל בני אהרן נדרש ש'והביאה' כבר קודם לכן לצורך יציקת השמן ומתן הלבונה (ו' מוסיף על עניין ראשון).

בגמרא (פסחים לו ע"א) נראה שלדעת חכמים הכנת המנחות כשרה על ידי זר לכתחילה: ולישה [של המנחות] מי איתא בזריזין [בכהנים]? והכתיב... לימד על יציקה ובלילה

שכשירה בכל אדם! - לישה, נהי דבזריזין ליתא - במקום זריזין איתא.

הגמרא מביאה בסתמא את דרשת חכמים - היציקה והבלילה כשרים בכל אדם¹ - ואומרת על פי זה שלישת המנחה במים פושרים נעשתה בפועל גם על ידי זרים בפיקוח הכהנים, 'במקום זריזין', ועל כך להלן. וכן נאמר במנחות (ט ע"א), שהבלילה 'כהונה לא בעיא', ומשמע שהיא כשרה בעשיית זר לכתחילה.

וכן מתואר בברייתא במסכת סוטה (יד ע"ב):

סדר מנחות כיצד? אדם מביא מנחה מתוך ביתו בקלתות של כסף ושל זהב,

ונותנה לתוך כלי שרת ומקדשה בכלי שרת, ונותן עליה שמנה ולבונתה ומוליכה

אצל כהן. וכהן מוליכה אצל מזבח ומגישה...

בתוספתא (מנחות פ"א ה"ה) הוזכרו פעולות נוספות שכשרות לעשיית זר:

מנחות יש בהן מעשה כלי בפנים, טחון והרקידן בחוץ. **לישתן ועריכתן ואפייתן**

בפנים ובזר כשרות עד שיבואו לבית הקמיצה.

ראיה לכשרותו של זר לכתחילה בדברים אלו ניתן להביא מפסוקים בספר דברי הימים א (פרק ט, לא-לב; פרק כג, כז-כט). מפסוקים אלו משמע שהכנת המנחות ולחם הפנים נעשתה על ידי הלויים, והרי מבחינת הלכות עבודת הקרבנות אין הבדל בין לוי לישראל.

עם זאת, יש מקורות שמהם אפשר להבין שאין זה סדר הדברים לכתחילה. במשנה במסכת זבחים (פ"ד מ"ג) שנינו:

היוצק, הבולל, הפותת, המולח, המניף, המגיש, המסדר את השלחן... פטור. **אין**

חייבין עליו לא משום זרות, ולא משום טומאה...

הצורך לומר על כל הפעולות האלה ש'אין חייבין עליהן משום זרות' מלמד לכאורה שלכתחילה זר אינו עושה את הפעולות האלה, ובהן היציקה, הבלילה והפתית שברישא.

אך על כך יש להשיב: שמא נקטה המשנה לשון זו משום דעת רבי שמעון, שפוסל את הזר בהן.² אפשרות אחרת: נוסח זה נאמר על כל המעשים שפורטו במשנה, למרות שהוא

אינו מדויק בנוגע לחלקם, והם כשרים בזר לכתחילה.³

הגבלה על עשיית המנחה על ידי זרים משתמעת גם מסוגיית הגמרא (מנחות יח ע"א) הנ"ל. כאמור, הגמרא מפרשת את דברי המשנה 'לא יצק... כשירה' כך: 'לא יצק כהן אלא

זר'. מפירוש זה משתמע שלכתחילה הכהן הוא היוצק, ולכן יש צורך לומר שאם לא

1. וכן הוכיח ב'ערוך לנר', יבמות לג ע"ב, מן הגמרא שם: 'זר ששימש בשבת במאי' וכו', שאין איסור זרות בלישה ובלילה.

2. אבן האזל, הל' מעשה הקרבנות פ"ב הכ"ג.

3. במסכת סנהדרין, פג ע"א, הובאה משנה זו ממסכת זבחים ולאחריה ברייתא: 'אזהרה ליוצק ובולל מניין? ת"ל קדשים יהיו ולא יחללו'. אך דברי הברייתא מוסבים על היוצק והבולל בטומאת הגוף, כפירוש רש"י והיד רמ"ה (שם).

עשה זאת - המנחה כשרה. כמה אחרונים עמדו על דקדוק זה מסוגיית הגמרא, אך נחלקו על המסקנה שעולה ממנו: הרש"ש על אתר הציע שאמנם עשיית המנחה על ידי זר כשרה לכתחילה, אבל בפועל הכוהנים נהגו ליצוק, ולכן נקטה המשנה לשון בדיעבד.⁴ בעל 'שפת אמת' שם העלה אפשרות מחמירה יותר: הזר פסול לכתחילה מדרבנן בעשיית המנחה (ולא רק בתורת מנהג כדברי הרש"ש), והוא נשאר ב'צריך עיון'. לעומתם, בעל 'תפארת ישראל' על המשנה (פ"ג מ"ב, י"ב אות ו) כתב בפשטות שהיציקה מותרת בזר לכתחילה, וגם בעל 'מנחת חינוך' (קטז סק"א) כתב שאין כל ראייה מן המשנה לאיסור כלשהו, והיא נקטה לשון בדיעבד אגב הפעולות האחרות שהוזכרו במשנה, שלכתחילה הן חובה של כוהן.⁵ וכן כתב החפץ חיים ב'זבח תודה' (עמ' 18).

קיומה של שיטת רבי שמעון, שפוסל את הזר, מחזק במידת מה את סברת הרש"ש שהמנהג בפועל היה שכוהנים עסקו בהכנת המנחות. אם בדרך כלל היה מקובל שהבעלים מכין את המנחה - קשה להבין כיצד רבי שמעון, שחי כמה עשרות שנים אחרי החורבן, סבר שהתורה מחייבת שדווקא הכוהן יעשה זאת. על פי זה ניתן להבין את דברי בעל 'הלכות גדולות';⁶ שמנה 'מצות כהנים ללמוד לעשות יציקות, ובלילות, ופתיחות, מליחות...'⁷ מכל מקום, כוהן שיוצק ופותרת וכו' לא יברך 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן'.⁸ לדיון נוסף בשאלה אם הפתיתת כשרה בזר, ראה להלן: הפעולות שמותרות לעשיית אישה.

ב. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות (פי"ב הכ"ג) פוסק כסתם משנה וכדעת הרבים, דלא כרבי שמעון:

כל המנחות טחינתן והרקדתן בחוץ, ולישתן ועריכתן ואפייתן בפנים, וכל מעשיהן

כשרים בזר עד שיבואו לבית הקמיצה.

וביתר פירוט שם (פי"ג הי"ב) בתור היתר לכתחילה:

סדר הבאת המנחה כיצד? מביא אדם סולת מתוך ביתו בקלתות של כסף ושל

זהב... ואם היתה מן המנחות הנאפות אופה אותה שם במקדש ופותת כמו

4. הוא ציין גם את חידושי לברכות כח ע"ב; שם לא ע"ב. לפי דבריו שם, כך הוא גם בנוגע לשחיטת הקרבנות והזאת אפר פרה.

5. הוא מציין לשון דומה במשנה במסכת זבחים (פ"ג מ"א): 'כל הפסולין ששחטו שחיתן כשרה', והגמרא, זבחים לב ע"א, מסבירה שהמשנה נקטה לשון בדיעבד רק משום הטמא.

6. הלכות גדולות, מצוה קפג-קפז.

7. ראה גם להלן הערה 10, ובפירוש הרמב"ן לתורה, ויקרא ז, ט, שכתב בפשטות שהכוהנים אופים את המנחות. בהמשך מנה בעל 'הלכות גדולות' גם 'שחיטות', ונראה שפירוש דבריו הוא כאמור, שבדרך כלל הכוהנים שחטו את הקרבנות, וכל כוהן היה צריך ללמוד פעולה זו בתור חלק מעבודתו. יש שהסבו את דבריו לקרבנות מסוימים ששחטתם צריכה להיעשות דווקא על ידי כוהן, לפחות לכתחילה; עיין שו"ת בית שערים, או"ח סי' טו בהערה.

8. עזרת כהנים, דיבורא דנדבה, סוף פרשה ח.

שביארנו ונותן הפתיתין לכלי שרת. ונותן עליה שמנה ולבונתה ומוליכה אצל כהן, והכהן מוליכה אצל המזבח ומגישה...

אמנם בהלכות פסולי המוקדשין (פי"א ה"ז) נקט לשון בדיעבד: 'כל המנחות שיצק השמן עליהן פסול לעבודה, כגון הזר וכיוצא בו, או שבללן או פתתן או מלחן - כשירות', אך יש לומר שנקט לשון זו משום אזכור ההגשה וההנפה בהמשך דבריו, פעולות שאפילו בדיעבד פסולות בעשיית זר (אך הן אינן פוסלות את הקרבן, כי אינן מעכבות). לעומת זאת, בהלכות ביאת המקדש (פ"ט הל' א-ה) פסק לכאורה להפך:

זר שעבד במקדש - עבודתו פסולה וחייב מיתה בידי שמים... ואין הזר חייב מיתה אלא על ארבע עבודות בלבד... אבל היוצק, והבולל, והפותת, והמולח, והמניף, והמגיש, והמסדר את לחם הפנים או את הבזיכין על השלחן, והמטיב את הנרות, והמצית אש במזבח, והקומץ, והמקבל דמים, **אף על פי שפסל והרי הוא מוזהר על כל אלו ולוקה** - אינו חייב מיתה, מפני שכל אחת מהן עבודה שיש אחריה עבודה ואינה גמר עבודה.

כאן נראה שפסק כרבי שמעון: יציקה ובלילה ופתיתה פסולים בעשיית זר, ולכן הזר מוזהר עליהן כפי שהוא מוזהר על הקמיצה. והדבר תמוה: מדוע פסק כרבי שמעון? והרי דעתו היא דעת יחיד מול רבים, והיא מנוגדת ל'סתם משנה' במסכת מנחות ולסתימת הסוגיות במסכת מנחות (ט ע"א) ובמסכת פסחים (לו ע"א)! ומלבד זאת, כיצד יתיישבו דבריו כאן עם הפסקים דלעיל מהלכות מעשה הקרבנות ומהלכות פסולי המוקדשין?⁹ סתירה דומה נמצאת גם בספר החינוך: ממצווה קטז, מצוות קרבן מנחה, נראה שהזר כשר להכנת המנחה, ואילו במצווה שצ, איסור הזר בעבודת המקדש, נכתב על עבודות שונות, ובהן היציקות והבלילות: 'הרי אלו כולן באזהרה לזר והקרבן פסול'. נראה שבעל ספר החינוך כתב את הדין בכל מצווה על פי דברי הרמב"ם ששייכים לה: דבריו בדין המנחות לקוחים מהלכות מעשה הקרבנות, ודבריו באיסור הזר לקוחים מהלכות ביאת המקדש.¹⁰ גם המאירי במסכת סוטה (יד ע"ב) ובמסכת פסחים (לו ע"א) הכשיר את הזרים, ואילו במסכת סנהדרין (פג ע"א) הוא אסר אותם, כלשון הרמב"ם בהלכות ביאת המקדש.

אחרונים רבים התחבטו ביישוב סתירת הרמב"ם. רובם ככולם נקטו בפשטות שהזר כשר לכתחילה לצקת ולבלול וכו', על פי הדברים המפורשים במסכתות פסחים וסוטה הנ"ל.¹¹ את דברי הרמב"ם בהלכות ביאת המקדש יש שהשאירו ב'צריך עיון',¹² ויש שנדחקו לפרש את לשונו: 'אף על פי שפסל והרי הוא מוזהר על כל אלו ולוקה', ואמרו שהיא

9. יש סתירה דומה גם בפירושו למשנה; עיין זבחים פי"ד מ"ג לעומת מנחות פ"א מ"א; שם פ"ג מ"ב.
10. עי' גם בספר החינוך, מצווה קכה, איסור נתינת השמן במנחת חוטא: "ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהונה כי להם העבודה", ועי' שם בהערת המנחת חינוך.
11. זו דעת רוב ככל האחרונים שצינו ב'ספר המפתח' בהלכות ביאת המקדש, קחנו משם.
12. כגון ה'מנחת חינוך', מצווה קטז; פירוש המלבי"ם לתורה, ויקרא אות ק.

אינה מוסבת על הפרטים שבתחילת ההלכה,¹³ וכלשון ה'חזון איש' (מנחות ס' כה סק"ז): 'ולא חש רבנו לפרש, לגודל הפרסום, ולא השמיטו משום דנקט לשון המשנה זבחים קיב'. אך יש אחרונים שסברו כפשטות לשונו בהלכות ביאת המקדש, ואמרו שלדעת הרמב"ם הזר אסור בעבודות אלו והוא לוקה עליהם.¹⁴ מפרשים אלה לא הזכירו כלל את פסקי הרמב"ם הנ"ל בהלכות מעשה הקרבנות, ובעל 'באר בשדה' (ויקרא ב, ב) תמה עליהם. מפרשים אחרים אמרו שהרמב"ם סובר שהזר כשר לכתחילה לעבודות אלו, והעמידו את האיסור בהלכות ביאת המקדש באופנים מיוחדים: כשהזר עומד במקום שאסור לו להיכנס, מן המזבח ולפנים, כלומר, למערב;¹⁵ כשהוא עושה את מעשיו בלא שליחות הבעלים;¹⁶ או שיש לחלק בין מנחת ישראל, שהוא כשר לעשותה, ובין מנחת כוהנים, שהוא פסול לעשותה.¹⁷

ג. הפעולות שמותר לאישה לעשותן

לאור המסקנה לעיל, שהזר כשר להכנת המנחות, יש לדון על כשרות האישה לעשיית הפעולות הללו. באופן פשוט, אישה - אשת כוהן או אשת ישראל - נחשבת כזר לכל דבר ועניין, ובפעולות שכשרות בזר - אף האישה כשרה.¹⁸ כך הגדיר זאת הרמב"ם (הל' ביאת המקדש פ"ט ה"א):

איזה הוא זר? כל שאינו מזרע אהרן הזכרים, שנאמר וערכו בני אהרן, והקטירו בני אהרן, בני אהרן ולא בנות אהרן.
אם כן, 'זר' כולל את הנשים, ופעולות ש'בני אהרן' אינם נדרשים לעשותן - גם הנשים כשרות לעשותן. כך מפורש בנוגע לשחיטה במשנה במסכת זבחים (פ"ג מ"א):

13. רעק"א, הל' ביאת המקדש; תפארת ישראל, בהקדמתו לקדשים - 'חומר בקודש' פ"ב סעי' עג ובפירושו לזבחים פ"ד מ"א 'בועז' אות א.
14. מרכבת המשנה, הל' פסולי המוקדשין שם; מעשה רוקח, הל' ביאת המקדש שם.
15. חסדי דוד זבחים פ"ב ה"ח, על פי דברי המשנה למלך' בהל' ביאת המקדש, פ"ט הט"ו, סובר שלדעת הרמב"ם, זר שעולה למזבח או נכנס מבפנים לו - לוקה; באר בשדה, ויקרא ב, ב. לדעת בעל 'חסדי דוד', מי שעובר על איסור הכניסה אל ממערב למזבח אינו פוסל את הקרבן, והפסול שהוזכר ברמב"ם אינו מוסב על היוצק, אך בעל 'באר בשדה' סובר שיציקת זר במקום שאסור לו - פסולה, וכן כתב ב'מגילת ספר', לאוין שט.
16. מגילת ספר, לאוין רמב, קכח-א; וראה בהערה הקודמת תירוץ אחר שלו.
17. שו"ת ארץ צבי, ח"א סי' צז; אבן האזל, הל' מעשה הקרבנות פ"ב הכ"ג, על פי סוגיית הגמרא מנחות יח ע"ב, והגרסה שמופיעה בדקדוקי סופרים, שם, ולפיה הגמרא משווה בין המשנה שם ובין שיטת רבי שמעון על ידי חילוק זה, וראה ביאורו בהרחבה. עם זאת, בדברי הרמב"ם קשה למצוא רמז להבחנה זו. בעל 'צפנת פענח', כלאים, עמ' 5, חידש שיש גדר מיוחד: כל דבר ששייך למזבח דורש במובן החיובי שכוהן יעשה אותו, אבל עבודת הזר אינה פוסלת בו, ויש לכך שתי השלכות: כוהן בעל מום כשר, ועשיית פעולה משותפת על ידי כוהן זר - כשרה.
18. לכאורה, יש ראייה מפורשת לדין זה מגמרא במסכת נדה, ו ע"ב, האומרת ששפחת רבן גמליאל אפתה לחמי תודה. אך לחמי תודה אינם בגדר 'מנחה' (לחמי תודה לא איקרו מנחה, מנחות מו ע"ב), וניתן להכניס מחוץ למקדש (הל' מעשה הקרבנות פ"ט הכ"ד). ועי' חזו"א, מנחות ס' כה סק"ו.

כל הפסולין ששחטו שחיתתן כשרה, שהשחיטה כשרה בזרים **בנשים** ובעבדים ובטמאים אפילו בקדשי קדשים.

וכן לשון הגמרא במסכת פסחים (לו ע"א) הנ"ל בנוגע להכנת המנחות: 'מקמיצה ואילך מצות כהונה, לימד על יציקה ובלילה שכשירה **בכל אדם**'.¹⁹ וברמב"ם בהל' פסולי המוקדשין (פי"א ה"ז הנ"ל):

כל המנחות שיצק השמן עליהן פסול לעבודה, כגון **הזר וכיוצא בו**, או שבללן או פתתן או מלחן - כשרות.

נראה ש'זר' הוא כל מי שאינו זכר מבני אהרן, ו'כיוצא בו' הם הכוהנים הפסולים לעבודה שנמנו בהל' ביאת המקדש (פ"ט הט"ו): בעל מום, ערל, וכו'.

דיון מפורש על כשרות הנשים בהכנת המנחות מופיע בדברי הראשונים על המשנה במסכת קידושין (לו ע"א):

הסמיכות, והתנופות, וההגשות, והקמיצות, והקטרות, והמליקות, והקבלות, והזאות - נוהגים באנשים ולא בנשים, חוץ ממנחת סוטה ונזירה שהן מניפות.

יש הבדל מהותי בין דין הסמיכה והתנופה ובין דין ההגשה והקמיצה. הסמיכה והתנופה נוהגות בישראלים זכרים; בעל הקרבן סומך את ידיו על קרבנו, ובעל השלמים מניף את החזה והשוק של שלמיו. המשנה אומרת שדינים אלו אינם נוהגים בנשים, והגמרא (שם) לומדת זאת מן המילים 'בני ישראל'. לעומת זאת, ההגשה והקמיצה נעשות על ידי הכוהנים,²⁰ והמשנה אומרת שאישה - אפילו בת כוהן או אשת כוהן - איננה כלולה בדין זה, והגמרא לומדת זאת מן המילים 'בני אהרן', וכדברי תוספות שם (ד"ה הסמיכות):

נראה דמהגשות ואילך מיירי בכהנים ואתו קראי בגמ' למעוטי כהנות, אבל סמיכות ותנופות איירי בישראל.

כמה ראשונים דנו שם מדוע לא הוזכרה הכנת המנחות במשנה. בתוספות הרא"ש כתב:

יציקות ובלילות לא תני, שהם כשירות בזר כדמוכח בהקומץ רבה. ופתייתן

ומליחות דלא קא חשיב צריך עיון אם הם כשירות בזר...²¹

19. בעל 'מקדש דוד', סי' טו אות ג, כתב שגוי פסול ביציקה ובלילה (מלבד איסור כניסתו לעזרה והשאלה בנוגע לטומאתו), כי גם הן מוגדרת כ'עבודה' אלא שהזר כשר בהן; ולדבריו צריך לומר ש'כל אדם' לאו דווקא, וכיוצא בזה בברכות פ"א מ"ג; ראש השנה פ"ב מ"א, ועוד. לעומתו, בשו"ת 'אגרות משה', קדשים וטהרות, סי' ח ענף ב, כתב שבעינן יציקה ובלילה ומליחה במעשה אדם, ועל ידי קוף או כשנעשה מאליו - אינו מועיל, ומשמע מדבריו שעל ידי גוי - מועיל. השווה שו"ע או"ח סי' קנט סעיף יא-יב, על החילוק בין גוי לקוף; ולעניין שחיטה, עיין רמב"ם, הל' שחיטה פ"ב ה"ב לעומת שם פ"ד הל' יב-יג.

20. בתוספות, מגילה כ ע"ב ד"ה לקמיצה, כתבו שההגשה כשרה בזר, והאחרונים התחבטו בפירושה.

21. על ספקו בפתיחה ראה להלן. בנוגע למליחה, הרא"ש הזכיר את הגמרא, מנחות כ ע"א, שאומרת על המליחה: 'וכי תעלה על דעתך שזר קרב לגבי מזבח?', אך כתב שאין ממנה ראיה שהמליחה פסולה בזר, שהרי אין הכרח למלוח בראש המזבח דווקא אלא שבפועל שם היה המלח נתון. על המליחה בזר האריכו האחרונים; עיין שער המלך, הל' יום טוב פ"ג ה"ד.

ברור שכוונתו לומר שהפעולות שכשרות בזר - כשרות גם בנשים, ולכן היציקות והבלילות לא הוזכרו במשנה זו, כי היא מבדילה בין אנשים לנשים. וכדבריו כתב גם הרמב"ן (קידושין שם):

ומתני' לא תנן יציקות ובלילות דהא כשרות בזר... ועוד קשה ליתני הפתיתות והמליחות? ושמה כשרות הן בזר, כך מפורש בתוספות. וכך מפורש יותר בדברי הריטב"א (קידושין שם):

והא דלא קתני מתניתין יציקות ובלילות ופתיתות ומליחות, מפני שכשרות בזר, **וכיון שכן - כשרות בנשים.**

לעומתם, המהרי"ט בחידושיו (קידושין שם) כתב ההפך מדבריהם: ובהכי ניחא אמאי לא מייתי שאר עבודות דלא מעכבי, כגון היציקות והבלילות והפתיתות והמליחות, מנא לן דלא מהני בנשים, אלא **מדגלי קרא גבי הגשה הוא הדין בכולהו.**

מדבריו מתברר שלדעתו עבודות אלו יכולות להיעשות דווקא על ידי כוהן, כמו ההגשה, ולכן הוא מיעט מהן את הנשים. אבל הדבר תמוה: רבנן דרבי שמעון סוברים במפורש שהיציקות והבלילות כשרות בזר, וכדברי הראשונים הנ"ל.²² ועל כל פנים, לא נאמר כאן חילוק בין ישראלים לבין נשים.

יש לדון על התלבטותם של תוספות הרא"ש (שם) והרמב"ן (שם) אם הפתיתה כשרה בזר, וממילא גם באישה. לכאורה, בגמרא הנ"ל מפורש ש'מקמיצה ואילך מצות כהונה', ואם כן גם הפתיתה שקדמה לה כשרה בזר. אך יש לכאורה חריגה מכלל זה בדין הגשה: היא קודמת לקמיצה, ובכל זאת פסולה בזר. נראה שמסיבה זו התלבטו הראשונים אם דין הפתיתה כהגשה או כיציקה ובלילה. הרמב"ן שם²³ דן במפורש בקושי כיצד ליישב את דין ההגשה עם הפסול בזר 'מקמיצה ואילך', והוא תירץ בשם רבנו תם:

מקמיצה הכתובה **באותו פסוק** ואילך [בפרשת מנחת סולת] מצות כהונה... אבל הגשה דכתיב בפרשתא אחריית [פרשת מנחת מרחשת] אף על פי שהיא קודם קמיצה, מצות כהונה היא ופסולה בזר ובנשים...

לפי דבריו מובן מדוע התלבט בנוגע לפתיתה, שכן גם היא הוזכרה בפרשה אחרת, בפרשת מנחת מחבת. עם זאת, מפשט הפסוקים (ויקרא ב, ה-ח) נראה שאף היא כשרה בזר, כדעת הרמב"ם והריטב"א והמאירי במסכת סוטה (יד ע"ב) הנ"ל: ואם מנחה על המחבת קרבנך... פתות אתה פתים ויצקת עליה שמן מנחה הוא. ואם מנחת מרחשת קרבנך סלת בשמן תעשה. והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה' והקריבה אל הכהן...

נראה בבירור שמי שפותת הוא זר, בדומה ליוצק, ורק לאחר מכן עליו להביא את המנחה לכוהן. ואפשר להבין את החילוק בין הפתיתה להגשה מסברא: הפתיתה אינה אלא הכנה, ואילו ההגשה אל קרן המזבח איננה הולכה גרידא, שהרי אין זה מקום ההקטרה, אלא

22. ותמה עליו ב'מעשי למלך', הל' ביאת המקדש פ"ט ה"ה.

23. וכן בפירוש הרמב"ן, ויקרא ב, א.

פעולת הקרבה.²⁴ ובנוגע למליחה, הרמב"ן בפירושו לתורה (ויקרא ב, יא) כתב בפירוש שהיא כשרה בזר, למרות שבחידושו למסכת קידושין הסתפק בדיון זה, ולכן מסתבר שמסקנתו שהמליחה כשרה בזר, וקל וחומר לפתיתה, שקודמת לקמיצה. לפיכך נראה שאין ספקו של הרא"ש מכריע נגד ודאותם של רוב הראשונים, שנתמכת בפשט המקראות.

ד. הפעולות שנעשות בעזרה

בגמרא (פסחים לו ע"א) הנ"ל נאמר: 'לישה, נהי דבזריזין ליתא - במקום זריזין איתא. דאמר מר: בלילה כשירה בזר, חוץ לחומת עזרה - פסולה. לאפוקי לתיתה, דאינה בזריזין, ולא במקום זריזין'. ומכאן שהכנת המנחות משלב הבלילה צריכה להיעשות בעזרה, ואילו הכנת הסולת יכולה להיעשות גם מחוץ לה. וכך מובא גם בתוספתא (מנחות פי"א ה"ה) הנ"ל: 'מנחות יש בהן מעשה כלי בפנים, טחון והרקידן בחוץ, לישתן ועריכתן ואפייתן בפנים', וכן פסק הרמב"ם (מעשה הקרבנות פי"ב הכ"ג).²⁵

ה. כניסת נשים לעזרה

במסכת קידושין (נב ע"ב) יש דיון אם כוהן יכול לקדש אישה בבשר קדשי קדשים, ורבי יהודה הגיב על עצם העלאת השאלה: 'וכי אישה בעזרה מניין?'. רש"י (ד"ה וכו') מסביר את פשר השאלה: 'נשים אין נכנסות לה כדתנן באבות הטומאות בפ"ק דמסכת כלים'. נראה שרש"י הבין כך מן הכינוי 'עזרת נשים' לעזרה החיצונית, ומכאן שכניסת נשים לעזרת ישראל ופנימה ממנה - אסורה. תוספות (שם ד"ה וכו') תמהו עליו: לא דק, דלא אשכחן בשום דוכתא דנשים אסורות ליכנס בעזרה... ועוד תנן בפרק כל הפסולין שהשחיטה כשרה בנשים, אם כן יכולה ליכנס בעזרה... לכך נראה לי

24. יש לציין בהקשר זה שהבאת המנחה נקראת 'הגשה'; ראה מלכים א ה, א; עמוס ה, כה; מלאכי א, יא; שם ב, יב; שם ג, ג.

25. דין עשיית הבלילה בפנים שנוי במחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש במנחות ט ע"א, והגמרא מכריעה כרבי יוחנן שעליה להיות דווקא בפנים מכוח ברייתא זו.

בנוגע ללישה ולעריכה: מן הסוגיה במנחות צה ע"ב, אפשר להבין שדין עשיית המנחות בפנים נובע מן העובדה שמדידת הסולת הייתה בפנים, לפי הדעה שמידות היבש התקדשו ושחובה למדוד בהן דווקא; עיין מנחות נז ע"ב: 'שביק עשרון דקודש וכייל בעשרון דחול'; שם פז ע"א: 'עשרון מה היה משמש? שבו היה מודד לכל המנחות'; תוס', פסחים לו ע"א ד"ה במקום זריזים. עם זאת, תוספות, מנחות צה ע"ב ד"ה ומאי קושיא, סוברים שבמנחות שיש בהן שמן, חובה ללוש בפנים לכולי עלמא, משום שצריך למדוד את הלוג במידת הלח שהתקדשה; דעה שחולקת על דעתם מובאת בשיטה מקובצת, מנחות נ ע"ב אות כט. והרמב"ם, הל' מעשה הקרבנות פי"ג ה"ה, לכאורה סובר שהמדידה, ואפילו הבלילה, יכולים להיעשות בכלי חול עד יציקת השמן שלאחר הבלילה, ועיין בנושאי הכלים שם. בפשט המקראות כתב הר"י אברבנאל (בפירושו לויקרא פרק ב; שם פרק ז) שכל הכנות המנחה, כולל אפייתה, נעשו מחוץ למקדש, וכן משמע במורה נבוכים, ח"ג פמ"ו.

וכי אשה בעזרה להתקדש מניין, הרי אין רגילות שתכנס לשם כדי להתקדש שהרי בזיון הוא ומילתא דלא שכיחא היא ולא איירי תנא מזה.²⁶

כעין שיטת תוספות כתבו גם המאירי ותוספות הרי"ד בקידושין שם: אין איסור כללי לנשים להיכנס לעזרה, אך הדבר אינו נהוג ומקובל.²⁷ ויש סיוע לדבריהם מן התוספתא במסכת ערכין (פ"ב ה"א): 'לעולם לא נראית אשה בעזרה אלא בשעת קרבנה בלבד'.²⁸ תוספות הרא"ש (קידושין שם) סובר שאפילו לדעת רש"י האיסור אינו מוחלט, וגם הוא מתיר את כניסת הנשים לצורך (ולדעת רבנו תם - גם שלא לצורך), וסובר שאיסור הכניסה שלא לצורך הוא מדרבנן. וזה לשונו:

ורש"י פירש... סברתו היא כך, כיון דחשיב התם עזרת נשים ועזרת ישראל ועזרת כהנים, כמו שאין ישראל נכנס לעזרת כהנים אלא לצורך - הוא הדין אשה נמי לעזרת ישראל. והא דלא חשיב אותה מעלה גבי עזרת ישראל, משום דאיכא מעלה אחרת שהיא מן התורה, דעזרת ישראל מקודשת מעזרת נשים שאין מחוסר כיפורים נכנס.

יש שכתבו שטעמו של איסור זה הוא מפני הצניעות, כלשון 'תשב"ץ קטן' (סי' שצז): דלאו אורחא ליכנס אשה מקושטת בין האנשים ובפני השכינה, וכי האי גוונא פרכינן בפ' האיש מקדש אשה בעזרה מנין פן יתגרו בה פרחי כהונה.²⁹ וטעם אחר מובא ב'ראש יוסף':³⁰ החשש שתראה דם נידה.³¹

26. כיוצא בזה, רבי אלעזר בן עזריה סבר (ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ג) שמעשר ראשון ניתן לכהנים, והוא פירש שהפסוק 'ואכלתם אותו בכל מקום' (במדבר יח, לא) בא לרבות את העזרה. ורבי יהושע הקשה עליו: 'והא כתיב 'אתם וביתכם', ואשה נכנסת לעזרה?!'. בגליון הש"ס, שם, סייע מסוגיה זו לשיטת רש"י הנ"ל, אך גם כאן יש לפרש שהעזרה מיועדת בעיקר לכניסת אנשים, ולא מסתבר שמובנו של הפסוק 'בכל מקום אתם וביתכם' הוא, שנשים תיכנסנה לעזרה כדי לאכול מעשר. גם נראה שאכילת חולין בעזרה הותרה רק בצירוף לקדשי קדשים; עיין רמב"ם, הל' שחיטה פ"ב ה"ג; הל' מעשה הקרבנות פ"י ה"י, ואכמ"ל.

27. בניגוד לדברי תוספות, שתמיהת הגמרא היא רק על כניסה לצורך קידושין. המאירי מחזק את הסברא שאין איסור בדבר מהמשך לשון הגמרא, שם: 'דחקה ונכנסה', ולא 'עברה ונכנסה'. עם זאת, מצינו לשון כזו גם בכניסה ללא היתר; עי' פסחים צה ע"ב; בבא בתרא ח ע"א.

28. בעניין עמידת הנשים על הקרבן, עי' בפירוש הרע"ב לשקלים, פ"ו מ"ג, על 'שער הנשים'; תוס' יו"ט סוטה פ"א מ"ה.

29. לסברת 'יתגרו בה פרחי כהונה', עי' נזיר מה ע"ב.

30. ראש יוסף, חולין ב ע"א; עזרת כהנים, מידות פ"ב מ"ה עמ' שמט.

31. ה'ראש יוסף' כתב זאת בלשון מסויגת ('אפשר'), ולעניות דעתי יש להעיר על דבריו:

א. נידה אסורה גם בהר הבית, ולדבריו צריך לומר שהחמירו יותר בעזרה מפני חומר איסורה, אך ביבמות קיט ע"א, נאמר: 'אמר רב נחמן אמר רבה בר אבבה: רישא דאיסור כרת - חששו, סיפא דאיסור לאו - לא חששו. אמר רבא: מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא, מה לי איסור כרת מה לי איסור לאו, ועי' שם פב ע"א.

ב. באכילת תרומה וקדשים לא מצאנו הגבלה על עצם האכילה מחשש שמא תפרוס נידה, אלא שעליה לבדוק את עצמה פעמיים ביום ולפני אכילתה; עי' נידה יא ע"ב; רמב"ם, הל' מטמאי משכב ומושב פ"ד ה"ז (ובגמרא שם מבואר שאפילו מי שאין לה וסת קבוע מותרת לעסוק בטהרות). ואם כן, לכאורה הוא הדין לביאת מקדש, ודוחק לומר שהדין שונה משום שבאכילה סומכים שתרגיש ותפרוש לאלתר.

בעניין הכניסה לצורך הכנת המנחה או לחמי התודה נחלקו אחרונים: בעל 'ברכת הזבח' (מנחות עו ע"ב) סובר שלדעת רש"י הן אסורות להיכנס לצרכים אלו, וגם לפי תוספות לא היה נהוג לעשות זאת.³² ב'צאן קדשים' (מנחות עו ע"ב) הסכים עמו שלדעת רש"י כניסתן אסורה, אך בדעת תוספות הוא כתב שאישה מותרת להיכנס לאפות מנחות, מאחר שאין בכך ביזיון. הר"י פערלא³³ חידד יותר את ההיתר לדעת תוספות:³⁴

כדי להתעסק בלישה ועריכה ואפיית לחמי תודה - לעולם אימא לך דאורחא בהכי, דמלאכת נשים היא.

עם זאת, על פי דברי תוספות הרא"ש הנ"ל, שגם רש"י מודה שהכניסה לצורך מותרת, נראה שלכל הראשונים האישה מותרת להיכנס לעזרה לעשיית המנחות. גם אם בימי בית המקדש השני כניסתן לא הייתה מקובלת בפועל, אין כל קושי להסדיר לשכה מיוחדת עם כניסה נפרדת להכנת המנחות על ידי נשים באופן צנוע.³⁵ אנו יודעים שהייתה לשכה כזו לאריגת הפרוכת על ידי נשים, אך לא ברור היכן היה מיקומה.³⁶

- ג. במסכת סוטה, כ ע"ב, נאמר שמוציאים את הסוטה במהירות (בפשטות מדובר שם על הוצאתה מעזרת הנשים, ואכמ"ל) שמא תפרוס נידה בעקבות בהלתה, ומשמע שבעלמא אין חוששים לזה.
- ד. מן הסוגיה ביומא ו ע"א: 'מביתו למה פירש', ומדברי תוספות שם, ד"ה מביתו, משמע קצת שבכניסת אישה לא חששו בעלמא שמא תפרוס נידה; עיין שערי היכל, יומא מערכה א, הערה 12.
32. לפי זה הוכיח מן המעשה בנדה ו ע"ב על שפחת רבן גמליאל שאפתה ככרות, ומדברי הגמרא שם שהם היו לחמי תודה, שהכנת לחמי התודה נעשית מחוץ לעזרה.
33. פירוש הר"י פערלא לספר המצוות לרס"ג, עשה קי.
34. הוא גם כתב ששיטת רש"י דחוייה, לפי ראיות תוספות.
35. ראה בהערה 29 על שער הנשים. כניסה ביום הפרישה סמוך לווסת צריכה עיון נפרד; לפי שעה עי' 'אל הר המור', פ"ה סעי' ד; שם, מילואים אות א; חוסן ישועות, נידה ב ע"א ד"ה כל אשה; דבר שאול, שבועות סי' יד סק"ד.
36. לשכה זו הוזכרה במסכת מידות, פ"א מ"א, והרא"ש שם מפרש שבלשכה זו היו אורגים את הפרוכות. אריגת הפרוכות נעשתה על ידי נשים כמבואר בכתובות קו ע"א ובתוספתא, שקלים פ"ב ה"ו. מקומה של לשכה זו איננו מפורש, ויש אומרים שהיא הייתה בעזרה (עי' תפארת ישראל, מידות שם; עזרת כהנים, עמ' קנט. סברה זו מבוססת על אזכורה בין לשכת הקרבן - המזוהה עם לשכת טלאי הקרבן שבבית המוקד - ובין אחורי בית הכפורת), ומכאן הסיקו שגם לפי הדעה שאוסרת כניסת נשים לעזרה - מותר להן להיכנס ללשכות (עזרת כהנים, שם). אך יש אומרים שהיא הייתה בהר הבית, הן בגלל הגודל שנוצר לאריגת הפרוכות, הן בגלל כניסת הנשים והצורך לשבת בשעת העבודה (הבית השני בתפארתו, עמ' צז; ולעניין הישיבה בשעת העבודה, עי' תוס' רי"ד, יומא כה ע"א, שמותר לשבת בלשכות).
- יש דעה שאריגת הפרוכת נעשתה דווקא על ידי קטנות שלא הגיעו לכלל נידה (המפרש על מסכת תמיד, כט ע"ב ד"ה ומשמונים ושתיים ריבוא נעשית, וגרסתו: ריבוא; עי' תוס' יו"ט שקלים פ"ח מ"ה). חיזוק לסברה זו אפשר למצוא במדרש 'פסיקתא רבתי', פיסקא כו: 'שראו הבתולות שהיו אורגות בפרוכת שנושרף בית המקדש...', ואולי הכוונה לבתולות דמים, או שבגיל הנישואין בימיהם בדרך כלל לא הגיעו הבתולות לכלל טומאה ('בתך בגרה - שחרר עבדך ותן לה', פסחים ק"ג ע"א). ואם כך הוא, לכאורה יש ללמוד שגם בהכנת מנחות בעזרה אין להזדקק לנשים בגרות. עם זאת, אפשר להשיב על כך:
- א. סתימת לשון הגמרא במסכת כתובות 'נשים' - אין משמעה קטנות, ואפילו לשון 'ריבה' נאמרת לפעמים על מי שכבר הגיע זמנה לראות (נדה ט ע"ב), וגם על נשואה (כתובות סו ע"ב).
- ב. ייתכן שבאריגת הפרוכות העדיפו בתולות, מפני שהנשואות נטמאות תדיר מדין פולטת שכבת זרע. אריגת הפרוכת דורשת מומחיות רבה והתמדה, וההקדש משלם עליה שכר, כמבואר בכתובות שם,

סיכום

א. הדעה הפשוטה והמקובלת בראשונים היא, שזר כשר להכנת המנחות לכתחילה בכל הפעולות עד ההגשה למזבח ולא עד בכלל, כדעת רבנן דרבי שמעון, ויש כמה ראיות לדבר. יש שהסתפקו בנוגע לכשרותו של זר בפתיתה (תוס' הרא"ש והרמב"ן; ונראה שמסקנת הרמב"ן להתיר), ויש אומרים שלכתחילה נהגו שכוהן מבצע את ההכנות משלב היציקה ואילך (רש"ש), או שגם יש איסור על הזר לעשותן, מדאורייתא ('מרכבת המשנה' בדעת הרמב"ם) או מדרבנן (שפת אמת). להלכה מסתבר להכריע כשיטה הראשונה, וגם אם בפועל היה נהוג שכוהן עושה זאת - הדבר לא נקבע בתור הלכה מחייבת.

ב. הפעולות שכשרות בזר כשרות גם באישה (רמב"ן, ריטב"א ומשמעות דברי הרמב"ם).

ג. הכנת המנחות נעשתה בעיקרה בעזרה.

ד. כניסת נשים לעזרה מותרת לצורך מצווה, גם אם האישה אינה חייבת לעשות את המצווה בעצמה. יש אומרים שרש"י אוסר לגמרי כניסת נשים לעזרה, אבל אם זו שיטתו, מסתבר שאין הלכה כמותו אלא כדעת רוב הראשונים שמתירים להן להיכנס לעזרה, לפחות לצורך מצווה.

ה. לכן, יש להתיר לנשים להיכנס לעזרה לצורך הכנת המנחות, וראוי להקצות לשכה מיוחדת לכך כדי לשמור על הצניעות במקדש.

ולכן יש להעדיף נשים שימי טהרתן מרובים ורצופים, אך את המנחות אפשר להכין על ידי מתנדבות בתחלופה גבוהה.